

Suomen kielen variaatio 2

Länsi- ja itämurteet

Länsi- ja itämurteiden eroja

- Yleiskielen **d**:n vastineet
- Yleiskielen **ts**:n vastineet
- **k**:n heikko aste **lk** ja **rk** –yhtymissä
- Sananalkuinen konsonanttiyhtymä
- Loppu-**t**:n assimilaatio
- Pitkän **a**:n diftongiutumisen
- Diftongien avartuminen

Yleiskielen d:n vastineet

(kartta 2)

- Historiallisesti d:n tilalla on ollut soinnillinen dentaalispirantti * δ .
 - *mei δ än > meidän
 - Äännettä merkittiin vanhassa kirjakielessä d-kirjaimella (esim. Agricola kirjoitti meidhen)
- Lännessä d:n vastineita ovat r ja l
 - Lounais- ja eteläpohjalaisissa murteissa meirän 'meidän', saara 'saada', suret 'sudet' jne.
 - Osassa hämäläismurteita meilän, saala, sulet
- Idässä d:n paikalla on yleensä kato
 - j ~ h ~ v siirtymä-äänteenä
 - meijän, saaha, suvet
- Ensimmäinen jako suomen murteisiin on tehty tämän äännepiirteen perusteella.

Yleiskielen ts:n vastineet

(kartta 3)

- Historiallisesti ts:n tilalla on ollut soinniton dentaalispirantti *ʃ
 - esim. *meʃʃä : *meʃän > metsä : metsän
- Lännessä yleisin vastine on tt
 - Hämäläis- ja pohjalaismurteissa mettä : mettän (ei astevaihtelua)
 - Lounaismurteissa mettä : metän
- Idässä yleisin vastine on ht
 - Savolaismurteissa mehtä : metän ~ mehän
 - Kaakkoismurteissa metsä : metsän

k:n heikko aste lk ja rk –yhtymissä

(kartat 4 ja 5)

- Yleiskielessä k:n heikko aste on yleensä kato, mutta lke- ja rke-yhtymissä on j.
 - nälkä : nälän, halko : halon, pelko : pelon
 - kulkea : kuljen, kurki : kurjen, särkeä : särjen
- Lännessä k:n heikko asteessa on j, v tai vokaalinpidentymä.
 - nälkä : näljän ~ nälään ~ nällään
 - pelko : pelvon ~ peloon ~ pelloon
 - kuljen, kurjen, särjen kuten yleiskielessä
- Idässä k:n heikossa steessa on aina kato.
 - nälän, halon, pelon kuten yleiskielessä
 - kulkea : kulen, kurki : kuren, särkeä : sären

Sananalkuinen konsonanttiyhtymä

(kartta 6)

- Lännessä sananalkuiset konsonanttiyhtymät tunnetaan lainasanoissa.
 - kaffe, fati, klasi, trappu
- Idässä niitä ei ole.
 - kahvi, vati, lasi, rappu
 - sananalkuiset konsonanttiyhtymät puuttuvat myös lännessä osasta hämäläis- ja pohjalaismurteita

Loppu-t:n assimilaatio

(kartta 7)

- Lännessä loppu-t assimiloituu morfeeminrajalla k:n ja p:n kanssa.
 - t + k > kk
 - t + p > pp
 - herätkää > heräkkää, suuret puut > suurep puut
- Idässä assimilaatiota ei tapahdu.

Pitkän a:n diftongiutuminen

(kartta 8)

- Lännessä pitkä a ja ä ovat säilyneet.
 - maa, pää, kalaa ~ kallaa, leipää
- Idässä ne ovat muuttuneet diftongeiksi.
 - aa > oa
 - maa > moa; kalaa > kaloa; antaa > antoa
 - ää > eä
 - pää > peä; leipää > leipeä; päästää > päästeä
 - Diftongiutuminen puuttuu osasta kaakkoismurteita
- Osassa savolaismurteita diftongit ovat kehittyneet edelleen:
 - maa >> mua, pää >> piä
 - kalaa >> kaloo, antaa >> antoo
 - leipää >> leipee ~ leippee, päästää >> pääste

Diftongien avartuminen

(kartta 9)

- Diftongien avartuminen on tyypillistä länsimurteille.
 - uo > ua, yö > yä, ie > iä ~ ia
 - sua, tyä, tiä, viaras
- Itämurteissa diftongit eivät avarru.
 - suo, työ, tie, vieras
 - Ilmiö puuttuu myös lännessä suurimmasta osasta pohjalaismurteita ja Kaakkois-Hämeestä.